

Landsmålsarkivets frågelista M 147.

*A. Campbell,
jan. 1939.*

Översvänningsdammar
och andra anordningar för ängs-
markens förbättring genom
översvämning.

1. Har man brukat anlägga dammar i naturliga vattendrag för att därigenom anordna översvämning av ängsmark belägen ovanför eller nedanför eller på sidorna om dammanordningen? Vilka äro ortens benämningar för dylika fördämningar, bevattningskanaler samt översvämmande områden? Ex.: Stam (best. form: stamnet, flertal: stammen) dammbyggnad tvärs över ett mindre vattendrag för åstadkommande av översvämning och därmed förbättrande av ängsmarken.

2. Vilken var lämpligaste platsen för anläggandet av en översvänningsdamm? Beskriv utförligt enligt vilka iakttagelser en plats ansågs lämplig för anläggandet av översvänningsdamm. Ex.: Ett stam gjordes i nedre ändan av ett siller (lugnt ställe i vattendrag) och vid början av en gråda (ställe där vattnet rinner starkt och stritt).

3. Hur byggdes eller anlades fördämningarna i den naturliga bäcken? Hur stängdes för vattnet och hur öppnades för och leddes vattnet från bäcken ut över ängsmarkerna. Kunde vattnet från bäcken ledas ut från mer än en punkt? Hade man i bäcken flera än en fördämning? (Anläggningarna i ängsmarkerna kunna ofta finnas kvar, medan fördämningarna i vattendraget försvunnit. För att vinna klarhet i detta senare blir det då nödvändigt att efter sagesmännens minne söka rekonstruera anordningarna i bäcken. Tag sagesmännen med till bäcken och bed dem visa var och hur fördämningarna där varit anordnade.)

Då inom en och samma ängsmark kunde finnas ett ganska stort antal mindre fördämningar samt en mängd grävda eller på annat sätt anordnade bevattningskanaler, diken, rännor etc. blir det nödvändigt att med en kartskiss visa såväl dammar som diken eller kanaler.

Tänk på att så många detaljer som möjligt komma med i beskrivningen och på teckningarna. Hur ligga stockarna, bräderna i förhållande till varandra? Hur hållas de fast? Hur tätas med jord, torvor, sten etc.?

4. Vid vilken tid på året var det lämpligt att stänga i det naturliga vattendraget och leda vattnet ut över ängen? Om vårfloden haft två perioder (flod och fjällflod), vilken period har man i så fall begagnat sig av?

Vilken hänsyn har man tagit till frost och andra klimatiska förhållanden?

Har man beräknat, att isen skulle rycka upp buskar och sålunda bidra till att rensa ängsmarken?

Hur länge har man låtit vattnet stiga över ängsmarken?

När ansåg man bevattningen vara tillfyllest? Öppnades då fördämningen i bäcken helt och hållet eller bibehölls någon fördämning för att ännu en tid underhålla vattenståndet på ängsmarken?

Hur länge skulle fördämningen vara stängd? Vad befarade man, om uppdämningen varade för länge?

Ex.: Det stängdes en vecka före Mikael, så att dammen blev full under vintern, och först en vecka före midsommar tömdes dammen genom att en öppning gjordes i stamnet.

5. Vilket värde hade fodret från den bevattnade ängen? Ansåg man det likvärdigt med foder från gödslad gräsmark, likvärdigt med tåda? Användes detta foder företrädesvis som hästfoder?

6. Har man genom dammanordning sökt reglera vattenståndet i en sjö för att därigenom åstadkomma översvämning på slätteslägenheter kring sjöns stränder?

Ex.: För sjöslogens skull byggde man i sjön Vallsjöns utlopp en större damm av timmer och sten, varigenom man kunde reglera vattenståndet i sjön. På så sätt kunde man hålla alla slätterängen runt sjön översämnade under 8 månader av året. Man menade att översvämningsvattnet dels tillförde näring, dels kvävde buskarna. Av gammalt skördade man endast starrgräset. Fräken slått har tillkommit först under något senare tid. Då blev uppdämningen av mindre betydelse.

De faktiska förhållandena växla ganska betydligt i skilda delar av landet. Som exempel på en sammanhängande skildring av en typ av översvämningsdammar meddelas här en kortfattad beskrivning från Idre socken i Dalarna. Av utrymmesskäl ha en del detaljer utlämnats samt kartekisser och fotografier, som givetvis alltid äro synnerligen önskvärda.

I vattendrag, som gingo genom större plana myrar (i varje fall fick myren icke ha någon större lutning), brukade man förr i Idre anlägga dammar i avsikt att förbättra växten av gräs och starr. Platsen för dammen valdes vid något ställe, där utskjutande höjdparter kom myren att smalna av. Dammen, som byggdes av sten, torv och trävirke, behövde, om sankmarken låg i det närmaste vågrätt, icke ha någon större höjd, medan längden däremot kunde vara rätt avsevärd, omkring hundra-talet meter. Man kunde på så sätt dämna upp ganska stora områden: Ärtköldammen har inverkan på bortåt 2 1/2 kvadratkilometer. Genom uppdämningen kom vattnet ofta att gå betydligt högre än under vårflod före dammens tillkomst, och skogen dog då ut i myrens kanter, varigenom slättermarken ytterligare utökades.

Ärtkölbäcken och den från söder inkommande bibäcken, Riskölbäcken, rinna båda genom avsevärda myrar. Mellan de båda myrarna Ärtkölen och Riskölen löper en ås, som strax före det ställe, där bäckarna rinna samman, sväller ut betydligt, jämte utskjutande höjdsträckningar norr och söder om det sammanlagda myrpartiet åstadkommande smala passager i de båda sankmarksområdena. Just där äro dammarna byggda. På ett bottenlager av ris och grövre trävirke har man byggt upp vallar huvudsakligen av sten och torv. Kring själva dammöppningen förekommer även

stockar i vallen. Särskilt är detta fallet med den norra dammen. Öppningen tillstängdes i förekommande fall med en trälucka.

Dammarna stodo öppna över vintern till tiden omkring midsommar, då de stängdes. Vattnet flödade då in över myrarna förande med sig slam, vilket vid plana, goda anläggningar ansågs fördela sig tämligen jämt och förbättra gräsväxten. Vid själva dammen dock oftast väl stora slamanhopningar, vilka drogo åt sig vatten från bäcken, även sedan dammen öppnats, varigenom rena gungflyn bildades. Ordspråk i Flötningen: Dä ä som tä gå ova Ristjældammen (om något bräckligt eller i övrigt osäkert underlag t.ex. tunn is, en osäkert liggande spång el. dyl.). Ungefär en vecka, innan myrarna skulle slås, öppnades dammarna och vattnet fick rinna undan. Att bestämt fastslå tiden för slåtterns början ens inom ganska vida gränser är tämligen svårt, dock påstå en del gamla, att man, om så var möjligt, började i jungfruvecka. Under arbetet bodde man i en slåttbu av störröstyp med eldpall mitt på jordgolvet. Man låg på bränsel, varav funnos tre stycken. Slätterns botten låg på åsen mellan myrarna. Från kojans utgingo sedan stigar till dammarna och hemgården.

En uppdämd myr slogs i regel blott vartannat år, emedan man ansåg, att man under sådana förhållanden fick en bättre återväxt. I år (1938) slog man t.ex. Riskölen, medan artkölen fick ligga i träda tills nästa år.

Allt gräs och starr slogs. Höet ansågs ungefär likvärdigt med myrhö eller ofta något bättre.